

PROBLEMY PRZESTRZENNE OCHRONY PRZYRODY W GÓRACH A ZAGADNIENIA OCHRONY WÓD

Anna Czemerda

Zakład Ochrony Przyrody PAN w Krakowie

Elementy środowiska przyrodniczego w górach wykazują duże zróżnicowanie przestrzenne. Swoiste cechy środowiska wyznaczają dla terenów górskich wiodące funkcje, do których należą: gospodarka wodna, rolno-leśna i szeroko pojęta rekreacja oparta na zdrowotnych właściwościach klimatu, występowaniu źródeł mineralnych oraz różnorodności krajobrazów [3]. Ponieważ główną funkcję w regionie górskim odgrywa gospodarka wodna, jej to powinny być podporządkowane pozostałe funkcje. Funkcje te posiadające znaczenie krajowe lub regionalne mogą niekiedy stanowić zagrożenie dla wartości przyrodniczych tego regionu, a przez nadmierny rozwój mogą stać się nawet przyczyną zmian elementów środowiska, te z kolei w sposób pośredni lub bezpośredni wywierają ujemny wpływ na zdrowie człowieka i jego gospodarkę.

Podobnie jak prawidłowa realizacja wiodących funkcji jest potrzebą społeczną, tak również potrzebą społeczną staje się zabezpieczenie walorów przyrodniczych nie tylko dla obecnego, ale i dla przyszłych pokoleń. Można je zrealizować przez racjonalne gospodarowanie przestrzenią z pełnym uwzględnieniem zasad ochrony przyrody [5].

Wartości przyrodnicze regionu górskiego już w pewnym stopniu zostały zabezpieczone przez wprowadzenie różnych form prawnej ochrony przyrody, a mianowicie: parków narodowych, rezerwatów oraz pomników przyrody. Przestrzenne formy ochrony przyrody, do których zalicza się parki narodowe i rezerваты przyrody, zajmują w regionie górskim Karpat 19,4% powierzchni. Występujące tu cztery parki narodowe: Babiogórski, Bieszczadzki, Pieniński i Tatrzański stanowią około 30% ogólnej ilości parków narodowych w Polsce, a zatwierdzone rezerваты przyrody (leśne, florystyczne, torfowiskowe, krajobrazowe i wodne) w ilości 75 — około 12% wszystkich rezerwatów w kraju. Projektuje się utworzenie dalszych rezerwatów w ilości 67 i jednego parku narodowego [2].

Wymienione formy, mimo że w porównaniu z innymi obszarami kraju zajmują znaczny procent powierzchni, nie zabezpieczają w pełni wszystkich wartości przyrodniczych występujących w tym regionie. Pomocne w tym względzie stają się wprowadzane nowe formy ochrony prawnej, którymi są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu [1].

Park krajobrazowy — to wyznaczony obszar terenu, o wielkich walorach przyrodniczych i estetyczno-krajobrazowych spełniających zasadniczą rolę w ułatwianiu kontaktu człowieka z przyrodą. Z tych względów nie powinien być przesycony elementami antropogenicznymi. Tereny te zachowując użytkowanie rolnicze i leśne przystosowywane są do wybranych form turystyki.

Obszary chronionego krajobrazu — to większe tereny o krajobrazie charakterystycznym dla danego regionu kraju, często wzbogacone pamiątkami kultury narodowej, spełniające ze względu na wartości przyrodnicze szczególną rolę w odpoczynku i turystyce. Gospodarka człowieka na tych terenach nie ulega poważniejszym ograniczeniom pod warunkiem, że jest prowadzona prawidłowo i nie zagraża zachwianiu równowagi w środowisku przyrodniczym. Zabronione jest fizyczne i chemiczne zanieczyszczanie środowiska przyrodniczego tych terenów oraz lokalizowanie na nich uciążliwego przemysłu. W wielu wypadkach zachodzić tu może potrzeba przywrócenia poprzednich stanów równowagi przyrodniczej, a nawet celowego kształtowania przyrody pod warunkiem określonych potrzeb. Wymienione formy realizowane są dotychczas jedynie na mocy uchwał wojewódzkich rad narodowych. Prawidłowa ich realizacja i zachowanie właściwych proporcji pomiędzy wszystkimi formami ochrony przyrody a gospodarką wymagają nasilenia prac przygotowawczych, w ramach których nie może zabraknąć kompleksowych badań środowiska.

W opracowanej w Zakładzie Ochrony Przyrody PAN przy współpracy z Państwową Radą Ochrony Przyrody koncepcji ochrony krajobrazu w Polsce do 1990 r. zaprojektowano w tym obszarze 15 parków krajobrazowych. Parki krajobrazowe (16⁰%) i obszary chronionego krajobrazu (32⁰%) obejmują łącznie około 48⁰% powierzchni omawianego regionu [1]. Koncepcja ta już częściowo została zrealizowana. W roku 1972 na terenie obecnego województwa krośnieńskiego utworzono Wschodnio-Beskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu [4].

W szeroko pojętej i wielostronnej dziedzinie jaką jest ochrona przyrody ważne jest zagadnienie jednego z elementów krajobrazu, którym jest woda — ożywiająca krajobraz, a zajmująca w obszarach górskich pozycję pierwszej wagi, chociażby z tego względu, że jest czynnikiem warunkującym rozwój całej przyrody, a przede wszystkim przyrody żywej, nie pozostająca również bez wpływu na przyrodę nieożywioną tego obszaru.

Woda, jej ilość i jakość stanowią ważny surowiec we wszystkich dziedzinach gospodarki, dlatego jej ochrona w terenach górskich powinna mieć szczególne znaczenie, chociażby z tego względu, że góry stanowią obszar źródłiskowy rzek i potoków z licznymi wypływami wody podziemnej na powierzchnię w postaci źródeł, młak i wycieków.

Charakterystyczną cechą zasobów wodnych w górach jest znaczna ich zmienność, która w dużej mierze związana jest z warunkami pogodowymi. Częste wezbrania rzek i potoków podnoszą wodostany, zwiększają przepływy, wydajność źródeł, a nawet powodują powstawanie nowych okresowo czynnych. Z drugiej strony susze atmosferyczne obniżają zwierciadło wody gruntowej, zmniejszają przepływy i przyczyniają się do zanikania źródeł. Duża skala wahań przepływów wody uwarunkowana jest małą retencją tego regionu, na co w dużej mierze wpływa złe zagospodarowanie przestrzenne. Wpływ na zmianę stosunków wodnych w górach może mieć nieprzemyślana gospodarka człowieka. Na przykład nadmierne wylesienie, pobór kruszywa, źle prowadzone melioracje, jak też zabudowa techniczna rzek i potoków mogą spowodować obniżenie poziomu wód gruntowych.

Ponieważ góry znane są nie tylko jako źródło znacznej ilości wody, lecz również jako źródło czystej wody tak bardzo potrzebnej ludności, problem czystości wód poza ich zasobnością powinien być również przedmiotem ochrony. Region górski ze względu na tak ważną funkcję jaką jest odnowa sił człowieka powinien stanowić strefę o wysokiej klasie czystości wód. Że tak nie jest, że sytuacja ta ulega pogarszaniu widzimy nie tylko w zanieczyszczaniu wód powierzchniowych, lecz również podziemnych. Zanieczyszczania te wiążą się ze ściekami komunalnymi i przemysłowymi, jak również chemizacją w rolnictwie, a nawet istnieniem schronisk np. w Tatrach. Dla racjonalnego rozwoju Karpat potrzebna jest woda dobrej jakości, na którą zapotrzebowanie wzrasta.

Z tych krótko przedstawionych zagadnień wynika, że ochrona przyrody i krajobrazu stanowi obecnie zagadnienie szczególnej wagi dla człowieka. Tworzenie przestrzennych form ochrony przyrody zabezpiecza między innymi tereny dla właściwie pojętej rekreacji i turystyki, dla takich jej form, które nie wywierałyby ujemnego wpływu na estetykę krajobrazu. Zachowanie cennych wartości krajobrazowych uzależnione jest od wielu czynników, ale w dużej mierze od prawidłowego planowania przestrzennego. Wyznaczenie określonych funkcji w górach zgodnie z charakterem tych terenów i w nawiązaniu do zapotrzebowania społecznego stanowić powinno punkt wyjściowy przy konstrukcji wszystkich programów przestrzennych. Zbyt jednostronne formułowanie zadań wcześniej czy później doprowadza do ujawnienia się ujemnych skutków.

LITERATURA

1. Czemerda A., Zabierowski K.: Motywy i program przestrzenny ochrony krajobrazu w Polsce. *Chrońmy Przyr. z.* 1, 1977, s. 21-30.
2. Czubiński Z., Gawłowska J., Zabierowski K.: Rezerваты przyrody w Polsce. *Stud. Naturae*, ser. B, 27, PWN, Warszawa—Kraków 1977, ss. 528.
3. Zabierowski K.: Specyfika ziem górskich w Polsce. *Zesz. probl. Post. Nauk rol.*, z. 162, 1975, s. 27-48.
4. Zabierowski K.: Kierunki rozwoju gospodarczego w warunkach obszaru chronionego krajobrazu na przykładzie Bieszczadów. *Probl. zagosp. Ziem gór.*, 16, 1976, s. 121-130.
5. Zabierowski K.: Kierunki zagospodarowania terenów górskich w świetle intensywnego rozwoju gospodarczego. *Probl. zagosp. Ziem gór.*, 18, 1977, s. 11-24.

Анна Чемерда

ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ ПРИРОДЫ В ГОРАХ
И ПРОБЛЕМА ОХРАНЫ ВОД

Резюме

Природные достоинства горных районов уже охвачены известной охраной свойствами их природной среды. Общественной проблемой становится также охрана природных ценностей для будущих поколений путем рационального пространственного освоения площади с полным учетом принципов охраны природы.

Природные достоинства горных районов уже охвачены известной охраной в национальных парках и заповедниках природы. Необходимо, однако, внедрять новые формы охраны, такие как ландшафтные парки и площади хранимого ландшафта. Это позволит охватить в более полной степени охраной горные площади, на которых находятся источники многих рек и потоков. Предметом охраны, наряду с водными ресурсами, должны являться также их чистота.

Anna Czemerda

SPATIAL NATURE PROTECTION PROBLEMS IN MOUNTAINS
AND THE PROBLEM OF WATER PROTECTION

Summary

Mountain areas fulfil leading functions in view of their specific natural environment values. Also preservation of natural values for future generations by a reasonable spatial management of the respective territories, paying a full regard to the natural environment protection principles, becomes a social necessity.

The natural values of mountain regions have been preserved to a definite degree in natural parks and nature reserves. Nevertheless, new protection forms, such as landscape parks and protected landscape areas should be introduced. It will enable to comprise with fuller protection mountain areas, in which sources of many rivers and streams are situated. The subject ought, to be beside water resources, also their purity.